

PATRIOTYZM I NACJONALIZM W ŚWIADOMOŚCI POLAKÓW

Prof. dr hab. Paweł Ruszkowski

! Collegium Civitas

Spis treści

Wprowadzenie.....	3
Podsumowanie i wnioski.....	3
Patriotyzm – społeczne rozumienie pojęcia	4
Nacjonalizm – społeczna percepcja pojęcia	4
Patriotyzm a nacjonalizm.....	5
Postawa patriotyczna.....	5
Zróżnicowanie opinii badanych.....	6

PATRIOTYZM I NACJONALIZM W ŚWIADOMOŚCI POLAKÓW

Streszczenie raportu

Wprowadzenie

Inspiracją do przeprowadzenia niniejszego badania opinii publicznej było stanowisko Kościoła „Chrześcijański kształt patriotyzmu. Dokument Konferencji Episkopatu Polski przygotowany przez Radę ds. Społecznych”, opublikowane 27 kwietnia 2017 roku. Nawiązujące do tego dokumentu wspólne przedsięwzięcie badawcze Collegium Civitas i CBOS zostało zrealizowane w czerwcu 2017 r.¹

Nasze badanie dotyczyło trzech, kluczowych aspektów zjawiska patriotyzmu:

- a) sposobu rozumienia przez badanych pojęć „patriotyzm” i „nacjonalizm”;
- b) sposobu ujmowania relacji pomiędzy pojęciami „patriotyzm” i „nacjonalizm” (jako relacji antagonistycznej lub kompatybilnej);
- c) typów zachowań zaliczanych przez badanych do postawy patriotycznej.

Podsumowanie i wnioski

1. Wydaje się zasadne odróżnienie uniwersalnego i partykularnego rozumienia patriotyzmu. Uniwersalizm jest w tym kontekście rozumiany jako gotowość do interakcji z różnymi grupami i partnerami, natomiast podejście partykularne oznacza stosowanie szeregu ograniczeń dotyczących selekcji partnerów do interakcji, takich jak tradycja, zwyczaje czy uprzedzenia. Wyniki badania wskazują, że badanym bliższe jest podejście partykularne niż uniwersalne.
2. Patriotyzm zajmuje w hierarchii wartości polskiego społeczeństwa jedną z czołowych pozycji. Wartość ta była czynnikiem integrującym Polaków, zarówno w chwilach tryumfu, jak też w sytuacjach kryzysowych. Patriotyzm pełnił ważną funkcję spoiwa społecznej świadomości. Wyniki badania sygnalizują tendencję do stopniowego przejmowania przez pojęcie patriotyzmu funkcji identyfikatora tożsamości politycznej. W praktyce oznacza to pojawienie się w świadomości społecznej kilku, rywalizujących ze sobą typów patriotyzmu. W efekcie odwołanie się do patriotycznego kontekstu nie łagodzi różnic poglądów, lecz je zaostrza.
3. Nacjonalizm do tej pory sytuował się w hierarchii wartości polskiego społeczeństwa na niskiej pozycji. Jest postrzegany przez większą część opinii publicznej jako czynnik dezintegrujący, zagrażający spójności i stabilności społeczeństwa. Wyniki badań można interpretować jako zarysowujące się przyzwolenie ze strony części opinii publicznej, na przyznanie pojęciu nacjonalizmu wyższego statusu w społecznej hierarchii wartości. Można chyba nazwać to zjawisko „pudrowaniem” nacjonalizmu. Mówi się przy tym, że „nacjonalizm to jakby patriotyzm”, traktuje się nacjonalizm jako radykalną formę patriotyzmu, czyli coś nieco ułomnego, ale do przyjęcia.

¹Sondaż CBOS na reprezentatywnej 1000 osobowej próbie dorosłych Polaków.

Warto jednak podkreślić, że powyższe konstatacje mają charakter heurystyczny. Skromny zakres problemowy naszego badania pozwala traktować je raczej jako empirycznie zakorzenione hipotezy badawcze, niż dowiedzione prawidłowości.

Patriotyzm – społeczne rozumienie pojęcia

Badani otrzymali do oceny sześć definicji patriotyzmu, które odwoływały się zarówno do wartości narodowych (naród, ojczyzna, dobro kraju), jak też do wartości uniwersalnych (dobro wspólne, miłość bliźniego, solidarność).

Akceptacja wszystkich koncepcji patriotyzmu jest bardzo wysoka (ok. 90%), natomiast różnice pomiędzy badanymi dotyczą wypowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „raczej się zgadzam”. Dla poszczególnych definicji prezentujemy sumę wypowiedzi pozytywnych.

Zestawienie Nr 1 Poziom akceptacji definicji patriotyzmu

Patriotyzm to utożsamianie się ze swoim narodem	94% (64%+30%)
Patriotyzm to godziwa miłość do ojczyzny, umiłowanie rodzimej kultury i tradycji	94% (61%+33%)
Patriotyzm to gotowość służby i poświęcenia na rzecz dobra wspólnego	91% (53%+38%)
Patriotyzm to traktowanie dobra kraju jako wartości nadrzędnej	88% (51%+ 37%)
Patriotyzm to forma solidarności i miłości bliźniego	84% (45%+ 39%)
Patriotyzm to otwartość i szacunek wobec innych narodów	82% (47%+35%)

Zaprezentowane dane wskazują, że badanym bliższe jest podejście partykularne niż uniwersalne; np. różnica pomiędzy akceptacją patriotyzmu, rozumianego jako utożsamianie się ze swoim narodem, a akceptacją definicji odwołującej się do szacunku wobec innych narodów wynosi 12 pkt. proc.

Nacjonalizm – społeczna percepcja pojęcia

Badanie rozumienia przez badanych pojęcia „nacjonalizm” wskazuje na większe zróżnicowanie opinii niż w przypadku pojęcia „patriotyzm”. Porównanie odpowiedzi pozytywnych i negatywnych przedstawia się następująco:

Zestawienie Nr 2 Poziom akceptacji definicji nacjonalizmu

Nacjonalizm to brak tolerancji wobec innych narodów	70%/18%
Nacjonalizm to przekonanie o wyższości swojego kraju nad innymi krajami	65%/21%
Nacjonalizm to przyzwolenie na agresję i przemoc wobec osób innych narodowości	62%/27%

Nacjonalizm to pogarda dla innych narodów i kultur	60%/29%
Nacjonalizm to przekonanie, że Polacy mają więcej cech wartościowych niż inne narody	58%/29%

Wyższy poziom akceptacji pojęcia nacjonalizmu dotyczy sformułowań umiarkowanie pejoratywnych, bardziej ogólnych. Najniższy poziom akceptacji definicji występuje w przypadku bezpośredniego odniesienia się do Polaków. Wydaje się, że w tym przypadku, podobnie jak w sytuacji rozumienia patriotyzmu, również zachodzi podział na podejście uniwersalne (badani są bardziej skłonni do uznania definicji nacjonalizmu) oraz podejście partykularne (pojawiają się szczegółowe sformułowania, powodujące ich negację).

Patriotyzm a nacjonalizm

Badani odpowiadali na pytanie dotyczące różnicy pomiędzy patriotyzmem a nacjonalizmem. Wypowiedzi „nie ma różnicy” oraz „nacjonalizm to radykalna forma patriotyzmu” możemy potraktować jako pośrednią formę akceptacji nacjonalizmu. Takie podejście reprezentuje 24% badanych. Druga orientacja – krytyczna wobec nacjonalizmu obejmuje wypowiedzi: „nacjonalizm to patologia patriotyzmu” oraz „patriotyzm to przeciwieństwo nacjonalizmu”. Reprezentuje ją 48% badanych. Wreszcie – 27% badanych wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”, co wskazuje na złożoność i drażliwość badanej kwestii. Niemniej należy podkreślić, że prawie połowa badanych przyjęła orientację krytyczną wobec nacjonalizmu.

Postawa patriotyczna

Badanym przedstawiono do oceny 9 definicji postawy patriotycznej. Definicje te zawierały elementy uniwersalne oraz partykularne. Okazało się, że wyższy poziom akceptacji uzyskały definicje typu partykularnego. Najwyższą akceptację (94%) uzyskała koncepcja postawy patriotycznej określanej jako „pielęgnowanie pamięci historycznej, szacunek dla postaci i symboli narodowych”, najniższą akceptację (78%) koncepcja odwołująca się do „dorobku całej, europejskiej kultury, współtworzonej przez różne narody i tradycje”. Różnica wynosi 16 pkt. proc.

Zestawienie Nr 3 Poziom akceptacji definicji postawy patriotycznej

Postawa patriotyczna to pielęgnowanie pamięci historycznej, szacunek dla postaci i symboli narodowych	94% (67+27)
Postawa patriotyczna to budowanie wspólnego dobra w rodzinie, szkole, zakładzie pracy czy lokalnej wspólnocie	92% (54+38)
Postawa patriotyczna oznacza wypełnianie obywatelskich powinności oraz szacunek dla prawa i zasad życia społecznego	92% (53+39)

Postawa patriotyczna oznacza jednoczenie ludzi wokół wspólnego dobra	91% (50+41)
Postawa patriotyczna oznacza wzmocnianie więzi międzyludzkich i poczucia wspólnoty wartości duchowych ponad różnicami i podziałami	86% (45+41)
Postawa patriotyczna oznacza łączenie pamięci o heroizmie i męczeństwie bohaterów z dążeniem do przebaczenia i pojednania	83% (46+37)
Postawa patriotyczna oznacza wyrażanie własnych opinii oraz przekonań z szacunkiem dla inaczej myślących współobywateli	83% (45+38)
Postawa patriotyczna oznacza wrażliwość na cierpienie i krzywdę, która dotyka innych ludzi i inne narody	80% (44+36)
Postawa patriotyczna oznacza otwarty stosunek do dorobku całej, europejskiej kultury, współtworzonej przez różne narody i tradycje	78% (38+40)

Zróżnicowanie opinii badanych

W przypadku zbioru pytań o definicję nacjonalizmu, o rozumienie postawy patriotycznej oraz pytania o różnicę pomiędzy patriotyzmem a nacjonalizmem nie stwierdzono żadnego systematycznego zróżnicowania opinii w odniesieniu do zmiennych społeczno-demograficznych (płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania). Stwierdzono natomiast wyraźne zróżnicowanie rozumienia pojęcia patriotyzmu ze względu na deklarowane poglądy polityczne (lewica, prawica) oraz preferencje wyborcze.

Badani o poglądach lewicowych deklarują zbliżone poparcie dla wszystkich definicji patriotyzmu. Osoby o poglądach prawicowych znacznie silniej popierają definicje typu partykularnego niż uniwersalnego. Różnica pomiędzy akceptacją definicji „Patriotyzm to utożsamianie się ze swoim narodem” a poparciem dla sformułowania „Patriotyzm to otwartość i szacunek wobec innych narodów” wynosi:

- w przypadku osób o poglądach prawicowych – 24 pkt. proc.;
- w przypadku osób o poglądach centrowych – 14 pkt. proc.;
- w przypadku osób o poglądach nieokreślonych (wybór odpowiedzi „trudno powiedzieć”) – 19 pkt. proc.

Można zatem powiedzieć, że zarysowuje się zbieżność opinii pomiędzy orientacją lewicową i centrum oraz z drugiej strony pomiędzy orientacją prawicową i nieokreśloną. Trzeba jednak podkreślić, że w odniesieniu wszystkich badanych definicji patriotyzmu osoby nieokreślonych lokują pomiędzy centrum a prawicą.

Elektoraty poszczególnych partii różnią się w akceptacji poszczególnych definicji patriotyzmu. W największym stopniu dotyczy to akceptacji definicji „Patriotyzm to utożsamianie się ze swoim narodem” i poparcia dla sformułowania „Patriotyzm to otwartość i szacunek wobec innych narodów”. Różnica ta wynosi:

- w przypadku elektoratu PiS – 22 pkt. proc.;
- w przypadku elektoratu PO – 7 pkt. proc.;
- w ocenie elektoratu partii Kukiz'15 – 30 pkt. proc.;
- w ocenie elektoratu partii .Nowoczesna – 12 pkt .proc.

Można zatem powiedzieć, że PiS i Kukiz 15 są silnie zorientowane na partykularne rozumienie patriotyzmu, zaś PO i .Nowoczesna w podobnym stopniu akceptują partykularne i uniwersalne rozumienie tego pojęcia.

Systematyczne zróżnicowanie opinii dotyczących nacjonalizmu stwierdzono w przypadku: poziomu wykształcenia oraz preferencji wyborczych.

We wszystkich ocenianych definicjach nacjonalizmu najwyższa jest akceptacja ze strony osób z wyższym wykształceniem, nieco niższa osób z wykształceniem średnim oraz najniższa osób z wykształceniem podstawowym/gimnazjalnym oraz zasadniczym zawodowym.

Akceptacja ocenianych definicji nacjonalizmu przez elektoraty partyjne wynosi:

- w przypadku elektoratu PiS od 57% do 67%;
- w przypadku Kukiz 15' od 54% do 67%;
- w przypadku elektoratu PO od 69% do 80%,
- w przypadku elektoratu partii .Nowoczesna od 74% do 86%.

Warszawa 2017